

ЦИВІЛІСТИКА

АНДРУЩЕНКО Т. С.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач
кафедри адміністративного, цивільного
та господарського права і процесу
(Академія Державної
пенітенціарної служби)

УДК 347.44:347.615

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН
ДО АЛІМЕНТНОГО ДОГОВОРУ**

У статті визначені та проаналізовані підстави внесення змін до аліментного договору. Також відокремлені підстави та наслідки розірвання аліментного договору. Розглянуті особливості процедури розірвання договору про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно як різновиду аліментного договору.

Ключові слова: аліментний договір, підстави внесення змін, підстави розірвання, припинення права на аліменти.

В статье определены и проанализированы основания внесения изменений в алиментный договор. Также определены основания и последствия расторжения алиментного договора. Рассмотрены особенности процедуры расторжения алиментного договора о прекращении права на алименты в связи с приобретением права собственности на недвижимое имущество как разновидности алиментного договора.

Ключевые слова: алиментный договор, основания внесения изменений, основания для расторжения, прекращение права на алименты.

The grounds regarding to making amendments to the alimony contract are determined and researched in this article as well as the grounds and effects of breach of the alimony contract are separated. The peculiarities of the procedure of breach of the alimony contract as for termination of rights on alimony due to the fact of the acquisition of the right of property of real estate as a kind of alimentary contract are considered in this article either.

Key words: alimentary contract, grounds of making amendments, grounds of breach of the alimony contract, termination of the rights on alimony.

Вступ. Слід погодитися з тією думкою, що договір не просто формує правила поведінки сторін, а безперервно впливає на їх взаємовідносини, що виникли на його основі. Домовленість не зникає з моменту виникнення зобов'язальних правовідносин, її існування продовжує дію договірних зобов'язань. Так, під час виконання договору сторони шляхом взаємної згоди можуть змінювати договірні умови, якими встановлено їх права та обов'язки, що утворюють зміст договірних зобов'язань [5, с. 37].

Постановка завдання. Укладений аліментний договір може бути змінений у будь-який час за взаємною згодою сторін, що за загальними правилами договірного права здійс-

нюється у такій самій формі, як і укладення договору. Тобто внесення змін до аліментного договору, як і його розірвання, має проводитись у тій самій формі, що і сам договір, тобто в письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням.

В.К. Антошкіна зазначає, що аліментні договірні зобов'язання мають триваючий характер, оскільки з моменту виникнення до припинення проходить значний проміжок часу, саме тому вони, як правило, потребують певного коригування та внесення відповідних змін [4, с. 126]. При цьому мають буди дотримані правила, встановлені для посвідчення аліментного договору.

Результати дослідження. Відповідно до загальних правил, встановлених у статті 651 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), зміна та розірвання договору допускаються лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом, тому одностороння ініціатива щодо внесення змін або відмова від договору не допускається. Водночас ЦК України передбачає можливість односторонньої відмови від договору або ж зміни його положень на підставі рішення суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною або ж істотної зміни обставин. При цьому під «істотним порушенням стороною договору» розуміється завдана ним значна шкода, внаслідок якої інша сторона позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таке поняття, як «істотна зміна обставин», передбачає значну зміну обставин, при якій у разі, якщо сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали його на інших умовах (частина друга статті 652 ЦК України). Що стосується безпосередньо аліментного договору, то в ідеалі в змісті такого договору мають бути зазначені підстави щодо його зміни та розірвання, для визначення яких можуть бути взяті критерії «істотне порушення договору» та «істотна зміна обставин».

Зараз розглянемо підстави щодо внесення змін до аліментного договору.

Однією з таких підстав є істотна зміна обставин сторін. До таких підстав належить зміна матеріального або сімейного стану платника аліментів, що може бути причиною внесення до аліментного договору змін щодо зменшення або збільшення розміру аліментних платежів. Згідно з приписами статті 192 Сімейного кодексу України (далі – СК України) передбачено можливість зменшення розміру аліментних виплат у разі зміни матеріального або сімейного стану платника або одержувача аліментів, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них. Розмір аліментів може бути також зменшено, якщо дитина перебуває на утриманні держави, територіальної громади або юридичної особи за заявою батьків, уповноваженого територіальної громади, юридичної особи, на утриманні якої перебуває дитина, та за згодою органу опіки та піклування. При внесенні змін до аліментного договору в частині зменшення розміру аліментів нотаріус має враховувати, що мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути менше ніж 30% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Збільшення аліментних виплат, у свою чергу, не повинно порушувати прав та інтересів інших осіб, оскільки необхідно враховувати, що платник аліментів може мати й інших утриманців.

Збільшення розміру аліментних платежів можливе, якщо платник аліментів має змогу виконувати свої зобов'язання за договором в більшому обсязі, а також коли встановлена сума виплат у договорі знецінилась внаслідок інфляції. СК України передбачає можливість індексації розміру аліментів у твердій грошовій сумі, визнаній судом (частина друга статті 184). Водночас приписом підпункту 6.1 пункту 6 глави 16 розділу II Порядку встановлено правила обрахування розміру суми стягнення з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений договором або законом. З наведеного вбачається, що в разі, якщо сторони, посвідчуючи аліментний договір, не передбачили в ньому умови щодо індексації аліментних виплат з урахуванням інфляції, внесення відповідних змін до договору в процесі його виконання відповідатиме як об'єктивним реаліям життя, інтересам сторін договору, так і чинному законодавству.

Іншою підставою внесення змін до аліментного договору можуть бути обставини, зумовлені зміною місця проживання платника аліментів. Згідно з частиною четвертою стат-

ті 77 та частиною четвертою статті 181 СК України, якщо платник аліментів виїжджає на постійне місце проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти можуть бути сплачені наперед за час, визначений за домовленістю між сторонами. За таких обставин аліментні зобов'язання можуть бути погашені за рахунок нерухомого майна. Вірогідно, що в розглядуваному випадку доцільним є саме внесення змін до раніше укладеного аліментного договору, а не припинення дії останнього та укладення нового – договору про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно. Такий механізм більш повно відповідає інтересам сторін, сутності правовідносин та вказує на їх тривалий характер.

У контексті проблематики щодо внесення змін до аліментного договору слід звернути увагу й на таку правову ситуацію. Відповідно до частини другої статті 92 СК України укладення шлюбного договору (у тому числі такого, що містить аліментні зобов'язання) до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потребує письмову згоду її батьків або піклувальника, засвідчену нотаріусом. Так само, якщо аліментний договір було укладено неповнолітньою особою, то, відповідно до законодавства, як зазначалося вище, потрібна згода її батьків або інших законних представників на його укладення, що вбачається з положень статті 16 та наведеного вище припису статті 92 СК України за аналогією. Водночас, коли йдеться про внесення змін до шлюбного договору неповнолітніми особами, які набули повної цивільної дієздатності за ознаками емансипації, то за загальним правилом згода їхніх батьків чи законних представників не потрібна. Однак вважаємо, що для внесення змін до аліментного договору (або шлюбного договору в частині аліментних зобов'язань), за яким платником аліментів виступає неповнолітня особа, також необхідна відповідна письмова згода її батьків або піклувальника. Таку вимогу, на наш погляд, доцільно встановити законом.

Так, за загальним правилом аліментні договори припиняються у випадку припинення зобов'язань щодо утримання, зокрема з підстав:

- закінчення строку дії договору;
- смерті (оголошення померлою) особи, яка має право на утримання, і особи, яка зобов'язана надавати утримання; згідно зі статтями 515 та 1219 ЦК України право на аліменти та аліментні зобов'язання нерозривно пов'язане з особою і не можуть входити до складу спадщини;
- обставин, визначених у договорі [131, с. 197];
- укладення нового шлюбу між платником і отримувачем аліментів;
- втрати платником працездатності більш ніж на 50%.

Одностороння відмова від аліментного договору не допускається. Розірвання аліментного договору здійснюється лише за згодою сторін.

До підстав розірвання аліментного договору слід віднести такі:

1) невиконання аліментозобов'язаною стороною свого обов'язку щодо сплати аліментних платежів; аліментний договір за своєю природою передбачає наявність обов'язків власне тільки для аліментозобов'язаної сторони, а тому порушення строків виконання аліментних зобов'язань, часткове виконання договору або ж повне невиконання може бути законною підставою для розірвання договору з боку утримуваної сторони;

2) нецільове використання аліментних платежів; згідно зі статтею 179 СК України аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на чие ім'я вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням; водночас, згідно з частиною другою статті 186 та частиною першою статті 179 СК України, якщо у платника аліментів виникають сумніви щодо цільового використання сплачених ним аліментних платежів, то за його заявою може бути встановлений органами опіки та піклування контроль за всіма витратами аліментних платежів;

3) істотна зміна обставин, що унеможлиблює виконання аліментних зобов'язань або нівелює підстави для їх існування; так, передумовами нотаріального посвідчення аліментного договору є перевірка факту непрацездатності (за віком або за станом здоров'я) та / або

потреби в матеріальній допомозі (підпункти 4.8 та 4.9 пункту 4 глави 5 розділу II); згідно з приписом частини першої статті 180 СК України при досягненні дитиною повноліття в батьків зникає обов'язок щодо утримання дитини, якщо інше не передбачено договором або законом, а тому зникає підстава для договірного регулювання аліментних зобов'язань;

4) якщо дохід утримуваної особи набагато перевищує дохід особи, що надає утримання; відповідно до частини першої статті 188 СК України батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо її дохід набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби; водночас у частині другій статті 182 СК України акцентується увага на тому, що батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати тільки за рішенням суду; якщо дитина перестала отримувати дохід або її дохід зменшився, заінтересована особа має право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів (частина друга статті 181 СК України); слід звернути увагу на те, що це положення безпосередньо стосується аліментних зобов'язань батьків та дітей; щодо аліментних договорів між іншими суб'єктами, то в частині четвертій статті 76 СК України зазначено, що однією із умов надання утримання колишній дружині або чоловіку є потреба останніх в матеріальній допомозі; також згідно з частиною першою статті 272 СК України при визначенні розміру аліментів береться до уваги співвідношення матеріального стану платника та одержувача;

5) за взаємною згодою сторін; якщо сторони з будь-яких причин домовились про розірвання аліментного договору, то нотаріус повинен роз'яснити їм наслідки такого розірвання; зокрема, нотаріус перш за все попереджає сторони, що у випадку розірвання аліментного договору вони не звільняються від обов'язку щодо утримання; по-друге, нотаріус має роз'яснити про право звернення до суду утримуваної сторони щодо стягнення аліментів в судовому порядку; звичайно, можна допустити такий варіант, що аліментозобов'язана особа буде виконувати свої обов'язки навіть без їхньої юридичної формалізації, проте в такому разі не можна бути впевненим, що утримання буде надаватися в повному обсязі, а інтереси утримуваної сторони не будуть порушені.

Згідно зі статтею 653 ЦК України внаслідок припинення договору зобов'язання сторін припиняються з моменту досягнення домовленості про розірвання договору, якщо інше не передбачено договором. Аліментозобов'язана сторона також не має права вимагати повернення сплачених нею платежів, що були сплачені до розірвання договору, за винятком деяких випадків. Так, можуть бути витребувані назад аліментні виплати, якщо укладений договір про надання утримання був визнаний недійсним внаслідок його укладення під впливом обману, погроз, насильства з боку одержувача аліментів тощо.

Згідно з підпунктом 7.1 пункту 7 глави 1 розділу II договір сторін про зміну або розірвання нотаріально посвідченого договору здійснюється шляхом складання окремого договору. Відповідно до статті 654 ЦК України зміна та розірвання договору вчиняється в такій самій формі, що і договір, що змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає зі звичаїв ділового обороту. А тому договір про зміну або розірвання нотаріально посвідченого аліментного договору також підлягає нотаріальному посвідченню.

Законодавство не визначає процедуру зміни та розірвання аліментного договору, але, проаналізувавши підпункт 7.1 пункту 7 глави 1 розділу II Порядку, можна зробити висновок, що процедура нотаріального посвідчення договору щодо розірвання або внесення змін до аліментного переважно є подібною до процедури нотаріального посвідчення основного договору. Такий договір підписується сторонами договору, на його оригіналі проставляється відмітка про його зміну або розірвання, в якій зазначаються номер за реєстром та дата посвідчення договору про зміну або розірвання, далі документ підписується нотаріусом та скріплюється його печаткою.

За загальним правилом посвідчення договору про зміну або розірвання аліментного договору здійснюється тим самим нотаріусом, який посвідчував основний договір. Проте, якщо нотаріус, який посвідчив основний договір, позбавлений можливості посвідчити договір про внесення змін або розірвання, то таке посвідчення може бути здійснено іншим

нотаріусом. У такому разі цим нотаріусом складається додатковий примірник договору, який направляється ним за місцем зберігання договору, що змінюється або розривається. Далі нотаріус інформує сторони договору про повернення правовстановлюючого документа за місцем зберігання примірника договору, що розірваний (підпункт 7.3 пункту 7 глави 1 розділу II). Якщо розривається договір про припинення права на аліменти у зв'язку з передачею нерухомого майна у власність, то нотаріус має перевірити відсутність заборон відчуження, арешту, іпотеки, відсутність застави за даними Єдиного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень (крім тих, що могли бути встановленими у зв'язку з укладенням такого договору).

Цивільне законодавство визначає правові наслідки зміни або розірвання договору. Так, у частині другій статті 653 ЦК України у разі розірвання договору зобов'язання сторін припиняється. У разі зміни або розірвання договору зобов'язання змінюється або припиняється з моменту досягнення домовленості про зміну або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером його зміни. Якщо договір змінюється або розривається в судовому порядку, зобов'язання змінюється або припиняється з моменту набрання рішення про зміну або розірвання договору законної сили (частина третя статті 653 ЦК України). У такому разі перш ніж розірвати аліментний договір або внести зміни до нього, нотаріус має впевнитись у прийнятті судом саме такого рішення.

Одним із наслідків розірвання або зміни аліментного договору є те, що сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (частина четверта статті 653 ЦК України). Водночас у випадку зміни або розірвання аліментного договору у зв'язку з істотною зміною обставин аліментозобов'язана сторона має право вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору (частина п'ята статті 653 ЦК України).

На увагу заслуговують особливості процедури щодо розірвання договору про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно як різновиду аліментного договору, що відрізняється від процедури розірвання чи внесення змін до «класичного» аліментного договору. Процедура ускладнюється тим, що предметом такого договору є нерухоме майно, а тому такий договір, як і будь-які зміни до нього, підлягає державній реєстрації. Таким чином, у разі посвідчення договору про розірвання договору про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно нотаріус перевіряє відсутність (наявність) заборони відчуження або арешту щодо такого майна (відмінні від тих, що були зумовлені його укладенням) за даними Єдиного реєстру речових прав на нерухоме майно, зокрема відсутність реєстрації іпотеки та відсутність або наявність податкової застави та інших застав, про що виготовляються відповідні витяги. Крім того, у випадку, коли сторони розривають договір, предметом якого є майно, що перебуває у податковій заставі, нотаріус перевіряє наявність письмової згоди відповідного податкового органу.

Згідно з частиною шостою статті 190 СК України припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна в разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини. Це положення, на наш погляд, заслуговує на увагу з таких міркувань. Так, частиною другою статті 215 ЦК України визначено, що недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. У цьому разі підставу визнання правочину недійсним чітко закріплено в частині шостій статті 190 СК України – у разі виключення імені як батька (відчужувача) з актового запису про народження дитини. Водночас згідно з частиною першою статті 236 ЦК України нікчемний правочин або правочин, визнаний судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення. Представляється, що підстави для визнання правочину недійсним мають бути наявні з моменту його нотаріального посвідчення. Отже, можна стверджувати, що виключення імені як батька (відчужувача нерухомого майна) з актового запису про народження дитини може бути визначено як підстава для односторон-

ньої відмови (відчужувача нерухомого майна) від договору з підстав його недійсності з наступним зверненням до суду з позовом про відновлення правового становища до укладення такого договору та / або відшкодування шкоди, що виникла у зв'язку з виконанням такого договору. У такому разі нотаріус вимагає документ з органів РАЦСу, котрий підтверджує виключення імені як батька (відчужувача нерухомого майна) з актового запису про народження дитини.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що загальні аспекти процедури щодо внесення змін та розірвання аліментного договору законодавчо регламентовані, проте ряд питань, що стосуються специфіки тих чи інших видів аліментних договорів, залишаються невизначеними. Тому доцільним вбачається конкретизація в Законі України «Про нотаріат» та Порядку деяких вимог, зокрема щодо індексації аліментних платежів, визначених договором; можливості внесення змін до аліментного договору, за яким платником є неповнолітня особа; внесення змін до аліментного договору щодо припинення права на утримання у зв'язку з набуттям права на нерухоме майно.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 21–22. – Ст. 135.
3. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 66.
4. Антошкіна В.К. Договірне регулювання відносин подружжя : [монографія] / Антошкіна В.К. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд, 2008. – 176 с.
5. Біленко М.В. Загальні положення про договір як цивілістичну конструкцію / М.В. Біленко // Юридична Україна. – 2014. – № 8 (140) – С. 35–40.

